

Mirosław Ossowski, *Max Toeppen (1822–1893). Historyk, filolog, dyrektor gimnazjalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024, ss. 205, ISBN 978-83-8206-697-5.

[Mirosław Ossowski, *Max Toeppen (1822–1893): Historian, Philologist, Gymnasium Headmaster*, The University of Gdańsk Press, Gdańsk 2024, 205 pp., ISBN 978-83-8206-697-5]

Struktura omawianej tu biografii jest ściśle związana z latami pobytu Maxa Toeppena w kolejnych miejscach jego nauki, a potem pracy, więc: Królewiec (1822–1848), Elbląg (1848–1850), Poznań (1850–1854), Olsztynek (1854–1869), Kwidzyn (1869–1882), ponownie Elbląg (1882–1893). Poza wstępem i zakończeniem rozprawy mamy w książce *Bibliografię dzieł Maxa Toeppena w porządku chronologicznym*, bibliografię i indeks nazwisk (tu z literówką: nie Johann Meletius, lecz Jan Maletius/Malecki i Hieronim Maletius). Autor monografii wykorzystał zarówno źródła dokumentowe znajdujące się w archiwach Gdańska, Olsztyna i Berlina oraz w bibliotekach w Marbach, Gotha i w Gdańsku, cenne edycje dziewiętnastowiecznych programów szkolnych oraz strony internetowe. Można było jeszcze sięgnąć do recenzji prac Toeppena publikowanych w „*Altpreußische Monatsschrift*”, Bd. 4: 1867, s. 730–734; Bd. 7: 1870, s. 352–367 (rec. Hans Prutz); Bd. 8: 1871, s. 557–559 (rec. C. Rhode) i innych.

Autorowi książki udało się przybliżyć postać Maxa Toeppena szczególnie jako nauczyciela i pedagoga, co w poprzednich zarysach biograficznych zaledwie sygnalizowano. Toeppen zasługiwał z pewnością na osobną biografię. Zarówno w historiografii niemieckiej (Karl Lohmeyer), jak i polskiej (Marian Biskup) uzasadniony jest pogląd, że po Johannesie Voigcie (1786–1863) Toeppen był drugim założycielem i ojcem (*alter parens et conditor*) historiografii poświęconej dziejom Prus. W niemieckich opracowaniach jego postać była przedmiotem krótkich artykułów (Robert Toeppen, Karl Lohmeyer, Eduard Carstenn, Bernhart Jähnig, Wolfgang Neugebauer), ale nie opracowania w formie książki. Autorowi te prace były znane. W omawianej tu monografii natomiast zabrakło wykorzystania syntezy Jörga Hackmanna¹, w której zarysowana jest szersza perspektywa historyczna. Lektura biografii Maxa Toeppena pióra Mirosława Ossowskiego wręcz zmusza do szukania odpowiedzi na trzy pytania: 1. Jak to się stało, że dla tak wybitnego badacza, po jego habilitacji, nie znalazła się stała praca, a potem katedra na Uniwersytecie Królewieckim? 2. Jak udało się Maxowi Toeppenowi, dyrektorowi kolejnych gimnazjów w Olsztynku, Kwidzynie i Elblągu, a więc zatrudnionemu poza uniwersytetem, znaleźć czas na prowadzenie badań naukowych? 3. Jak organizował on sobie warsztat naukowy?

¹ Jörg HACKMANN, *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landes-historie als beziehungsgeschichtliches Problem* (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, Bd. 3), Wiesbaden 1996.

Autorowi biografii te pytania również nie były obce. Na pierwsze pytanie odpowiadał już m.in. Bernhart Jähnig, uważając, że zasiedziali profesorowie widzieli w Toeppenie potencjalnego konkurenta. Bardziej dobitnie stwierdził autor recenzowanej biografii, cytując fragmenty poufnej opinii Johanna Voigta o Toeppenie. Pisał on tak: „jego [Toeppena – J.M.] prace nie świadczą o szczególnej predylekcji do pisania prawdziwej historii, do sztuki historii. Brakuje mu nie tylko zdrowej krytyki i krytycznego zmysłu, lecz także, jeszcze bardziej, umiejętności twórczej historycznej prezentacji, przetworzenia w subtelny duch całości materiału [...] jak na swoje lata pomija on zbyt wiele i zbyt często, by uzyskać prawdziwą historyczną kompozycję i włożyć jak największy wysiłek w godną prezentację, co szczególnie pokazuje jego najobszerniejsza praca o uniwersytecie królewieckim [...] już teraz wydaje się mieć bardzo wysokie mniemanie o swoich osiągnięciach [...] zapewne będzie on w przyszłości jeszcze dużo pisał o historii, lecz – czego się obawiam – niewiele, co mogłoby służyć prawdziwemu i godnemu wsparciu nauki” (s. 56). Opinia ta się nie sprawdziła. Dzisiaj historycy zajmujący się dziejami Prus bardziej nawiązują do dorobku Maxa Toeppena, zwłaszcza w znacznej mierze jego pięciotomowej edycji *Scriptores rerum Prussicarum*², także pięciotomowej edycji *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*³, opracowań: *Geschichte der preussischen Historiographie*⁴, *Historisch-comparative Geographie von Preussen*⁵, czy *Geschichte Masurens*⁶ (w polskiej wersji *Historia Mazur*⁷) niż do cennej faktograficznie dziewięciotomowej syntezy Johanna Voigta *Geschichte Preussens* z lat 1827–1839⁸. Takie są losy syntez: starzeją się wcześniej.

Odpowiedź na drugie i trzecie pytanie również frapowała autora biografii i poświęcił tej kwestii fragment swej pracy (s. 64–71). Otóż Toeppen, mieszkając poza Królewcem, miał trudniejszy dostęp do archiwum królewieckiego zawierającego bezcenne materiały do dziejów zakonu krzyżackiego, Prus Książęcych, Królestwa Pruskiego. Autor biografii wskazuje na praktyczną pomoc w udostępnianiu materiałów archiwalnych archiwariusza w Elblągu Henryka Neumanna. Pierwsze prace Toeppena były oparte na źródłach z archiwum królewieckiego, później – jak się wydaje – częściej sięgał do archiwum gdańskiego. Toeppen był zarówno historykiem, jak i filologiem klasycznym (uczył w gimnazjach obok historii także języka łacińskiego oraz greckiego), był znakomicie przygotowany do pracy badawczej z źródłami łacińskimi i naturalnie

² *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Bd. 1–5, hrsg. v. Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE, Leipzig 1861–1874.

³ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 1–5, hrsg. v. Max TÖPPEN, Leipzig 1878–1886.

⁴ Max TÖPPEN, *Geschichte der preussischen Historiographie von P. von Dusburg bis auf K. Schütz*, Berlin 1853.

⁵ Max TÖPPEN, *Historisch-comparative Geographie von Preussen*, Gotha 1858.

⁶ Max TÖPPEN, *Geschichte Masurens. Ein Beitrag zur preußischen Landes- und Kulturgeschichte*, Danzig 1870.

⁷ Max TÖPPEN, *Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej*, tł. Małgorzata SZYMAŃSKA-JASIŃSKA, opr. Grzegorz JASIŃSKI, Olsztyn 1998.

⁸ Johannes VOIGT, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 1–9, Königsberg 1827–1839.

staroniemieckimi. Język polski znał powierzchownie, przy tłumaczeniach z języka polskiego korzystał z pomocy nawet Wojciecha Kętrzyńskiego. W czasie pracy nauczycielskiej w Olsztynku Toeppen zainteresował się twórczością ludową i polską gwarą Mazurów, a ich wynikiem była praca *Aberglauben aus Masuren*⁹ (w wersji polskiej ostatnio *Wierzenia mazurskie*¹⁰). Fakt napisania pracy o niemieckim historyku przez polskiego germanistę i historyka należy odnotować z satysfakcją. Książka winna się ukazać również w wersji językowej niemieckiej z myślą o niemieckim czytelniku.

Janusz Małek*

 <https://orcid.org/0000-0002-9134-0136>

BIBLIOGRAFIA

- Hackmann, Jörg. *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landes-historie als beziehungs-geschichtliches Problem*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996.
- Hirsch, Theodor, Max Töppen and Ernst Strehlke, eds. *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherr-schaft*, vol. 1–5. Leipzig: S. Hirzel, 1861–1874.
- Ossowski, Mirosław. *Max Toeppen (1822–1893). Historyk, filolog, dyrektor gimnazjalny*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2024.
- Toeppen, Max. *Aberglauben aus Masuren, mit einem Anhang, enthaltend: Masurische Sagen und Märchen*. Danzig: Theodor Bertling, 1867.
- Töppen, Max. *Geschichte der preussischen Historiographie von P. von Dusburg bis auf K. Schütz*. Berlin: Wilhelm Hertz, 1853.
- Toeppen, Max. *Geschichte Masurens. Ein Beitrag zur preußischen Landes- und Kultur-geschichte*. Danzig: Theodor Bertling, 1870.
- Toeppen, Max. *Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej*. Translated by Małgorzata Szymańska-Jasińska, edited by Grzegorz Jasiński. Olsztyn: Wspólnota Kulturowa „Borussia”, 1998.
- Toeppen, Max. *Historisch-comparative Geographie von Preussen*. Gotha: Justus Perthes, 1858.
- Toeppen, Max. *Wierzenia mazurskie*. Translated by Eugenia Piltzówna and Tadeusz Ostojki. Dąbrówno: Oficyna Wydawnicza „Retman”, 2008.
- Toeppen, Max, ed. *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, vol. 1–5. Leipzig: Duncker & Humblot, 1878–1886.
- Voigt, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, vol. 1–9. Königsberg: Gebrüder Bornträger, 1827–1839.

⁹ Max TOEPPEN, *Aberglauben aus Masuren, mit einem Anhang, enthaltend: Masurische Sagen und Märchen*, Danzig 1867. Pierwsze wydanie ukazało się w 1866 r. w „Altpreußische Monatsschrift”.

¹⁰ Max TOEPPEN, *Wierzenia mazurskie*, tł. Eugenia PILTZÓWNA, Tadeusz OSTOJSKI, Dąbrówno 2008.

* Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

 jm@umk.pl